

Peter Daerden

Revolutie in Rio

Conrad Detrez tussen God en guerrilla,
samba en saudade

T
Z
A
R
A

Vaak ontwikkelen zich bij een zeker soort zeer verstandige mensen volkomen paradoxale opvattingen. Maar voor die opvattingen hebben ze in hun leven zoveel leed moeten trotseren, ze hebben ze voor zo'n hoge prijs verworven dat het te pijnlijk, zelfs vrijwel onmogelijk voor ze is om die ideeën weer prijs te geven.

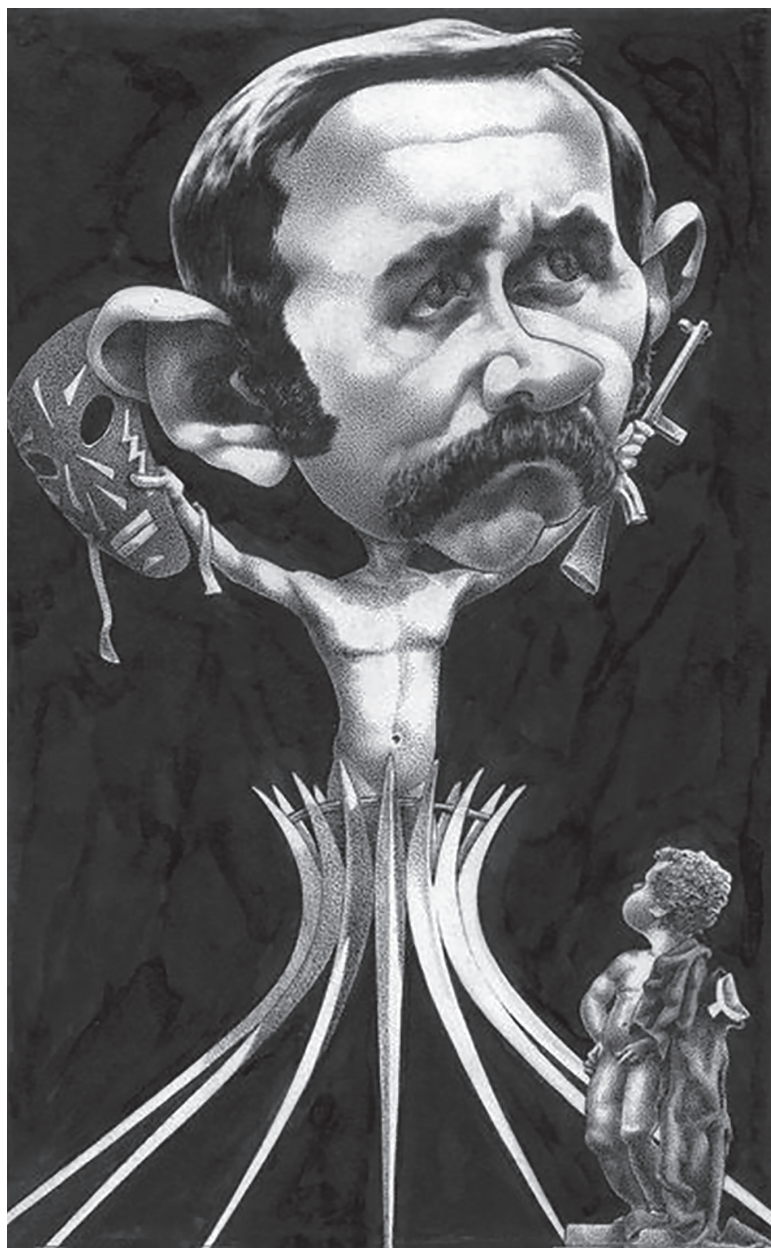
— Fjodor Dostojevski,
Aantekeningen uit het Dodenhuis

Sinds de wereld wereld is, zijn er negen maanden nodig voor een kind, twee jaar voor een verzetsorganisatie, tien voor een politieke partij en dertig voor een revolutie. Sinds de wereld wereld is, is een seconde genoeg om een mens te doden, een minuut om een organisatie te ontmantelen, een dag om een revolutie te verbinderen.

— Régis Debray,
La neige brûle

Inhoud

Uit verre vergetelheid ...	9
In de voetsporen van Julien Sorel ...	14
Sartre en Lucifer ...	31
Het land van de toekomst ...	37
Vlamingen, franskiljons, latino's ...	43
Retiro ...	59
Cidade Maravilhosa ...	65
Een zondaar in de tropen ...	73
Carnaval ...	82
Een merkwaardige verjaardag ...	89
'Actie, revolutie, avontuur, schrijven' ...	96
Een Europees intermezzo ...	111
Senhor Dominguès ...	120
Agent van de CIA ...	138
Hôtel Zozo ...	148
De orixá van Che ...	162
Van ditablanda naar ditadura ...	170
Oog in oog met Marighella ...	178
Cubaanse koudwatervrees ...	191
Fifi la Plume ...	205
Een stad van zink en lood ...	219
Saudade in Lissabon ...	238
Gras dat moet branden ...	266
Terug naar Brazilië ...	278
Soixante-dix-neuf ...	291
Beckett in Managua ...	305
Fuentes, Pasternak, Detrez ...	325
Een goed kompas ...	334
Epiloog ...	339
Geraadpleegde bronnen ...	347
Noten ...	361
Register ...	401

Uit verre vergetelheid

Elk jaar in november ontvouwt zich in het Parijse restaurant Drouant een merkwaardig tafereel. In twee privésalons delibereren verschillende jury's gelijktijdig over de beste roman van het jaar. Eerst wordt de winnaar van de Goncourt uitgeroepen, een paar minuten daarna maakt de andere jury bekend wie de Renaudot heeft gewonnen.

De Renaudot werd in 1926 in het leven geroepen als een 'correctie' van de iets oudere Goncourt. In de literaire wereld geniet de Goncourt nog altijd de meeste weerklank, maar de Renaudot is bepaald geen troostprijs. Met *Voyage au bout de la nuit* van Louis-Ferdinand Céline staat een van de allergrootste klassiekers uit de Franse literatuur op de ere lijst. Twee latere Nobelprijswinnaars, J.M.G. Le Clézio en Annie Ernaux, hebben de prijs behaald. Tot het rijtje nog levende laureaten behoren ook bekende namen als Philippe Claudel, Emmanuel Carrère, Amélie Nothomb en Sylvain Tesson.

Op 20 november 1978 zijn de prijsbeesten Vlaamser dan ooit. Patrick Modiano (Prix Goncourt voor *Rue des Boutiques Obscures*) is de zoon van een Antwerpse actrice die tijdens de Tweede Wereldoorlog naar Parijs is verhuisd. Conrad Detrez (Prix Renaudot voor *L'Herbe à brûler*) is door een boerendochter uit Limburg op de wereld gezet. Modiano en Detrez hebben nog iets gemeen: ze zijn in zekere zin buitenstaanders. Ze herkennen zich niet in de modieuze maar hermetische *nouveau roman* die de Franse literatuur in een wurggreep houdt. Modiano is allergisch voor Franse breedspakigheid en omarmt verstilling en intimiteit. Detrez, een fiere Waal, schrijft vanuit een poëtisch buikgevoel en put kracht uit een ostentatief on-Frans-zijn. Hij bezigt een Frans dat de meeste Fransen vreemd is, met veel barokke beelden en zinswendingen.

Op het Franse tv-journaal stellen ze 's avonds hun boeken voor in opgenomen filmpjes. Modiano, drieëndertig jaar, timide en bescheiden als altijd, kijkt niet rechtstreeks in de lens en zoekt naar woorden, waarmee hij zacht en geciseleerd zijn poëtica wil uit-

drukken. Hij heeft het over de zoektocht naar scherven uit onbekende verledens, over de rol van het onbetrouwbare geheugen. Onmiddellijk daarna komt in ribfluwelen jasje en losgeknoopt hemd de eenenveertigjarige Detrez in beeld. Het is zijn allereerste tv-optreden maar hij oogt zelfverzekerd, pratend in goed voorbereide volzinnen die hij met de slepende toon en het zangerige accent van de Luikenaar brengt. Een opvallende hangsnor die aan Günter Grass doet denken omrandt zijn bovenlip, te groot om voor elegant door te gaan. Zijn zachte en wat treurige, helderblauwe ogen verraden een melancholische inborst.

Voor Modiano betekent de Goncourt een definitieve bevestiging van zijn talent. En Detrez? Die wordt van een volstrekt onbekende Waal opeens een graag geziene schrijver in Frankrijk. Het Franse publiek zal hem omarmen, een beetje zoals in Nederland de Vlaamse schrijvers Hugo Claus en Louis Paul Boon (en later Tom Lanoye, Dimitri Verhulst en Erwin Mortier) aan de borst gedrukt worden: als taalexoten met een verfrissend anarchistisch kantje. Van *L'Herbe à brûler* zullen maar liefst driehonderdduizend exemplaren over de toonbank gaan. Op het hoogtepunt van zijn roem heeft Detrez meer dan een miljoen lezers, beweert hij niet zonder trots.¹ Zonder op grote media-aandacht te steunen gaat zijn naam steeds vlotter over de tongen. Maar in eigen land blijft hij moeilijk liggen: Detrez durft Belgische misstanden aan te klagen, kant zich tegen het koningshuis, schoffeert de Vlaamse katholieken en heeft openlijk over homoseksualiteit geschreven – een vrijmoedigheid die veel Belgen nog niet gewoon zijn. In 1982 zal hij voorgoed de deur achter zich dichttrekken en vanaf dan als Fransman door het leven gaan.

Lang heeft Detrez niet kunnen genieten van zijn literaire status. Zijn vroege overlijden in de winter van 1985 – hij werd amper zevenenveertig jaar – liet een bijna gênante stilte na. De herinnering aan zijn werk en leven vervaagde razendsnel. Tijdens een koud en regenachtig weekend in mei 1987 kwamen vrienden, familie en bewonderaars nog eenmaal samen. Hun herdenking vond plaats in een typisch Luikse gemoedelijkheid, zonder dikdoenerij en met een bijdrage van de lokale harmonie.² Er was een obligate toespraak gevolgd door het doorknippen van rood-geel-

zwarte lintjes. Twee kleine herdenkingsplaten werden onthuld: een op het ouderlijk huis – waar Detrez' jongere zus Marthe nog altijd woonde – en de andere op een brugje over de rivier de Jeker, in de straat waar Detrez was opgegroeid.³

Een jammere bijwerking van literaire gedenktekens is dat ze vaak een eerste fase van vergetelheid inluiden. Goedbedoelde monumenten en straatnamen dreigen schrijvers definitief ten grave te dragen. Dat was in dit geval niet anders. 'Conrad Detrez is dood, zijn prachtig uitgeschreven leven ligt bij De Slegte voor het rapen', signaleerde een Vlaamse krant in 1987 over *Dor gras*, de Nederlandse vertaling van *L'Herbe à brûler*. 'Prijs voor een hoogtepunt uit Detrez' werk en een Prix Renaudot (geen kleine Parijse prijs): 20 frank.⁴

Een halve euro. Ook in 1987 was dat weinig geld.

Met het verstrijken der jaren werd Detrez iemand die hooguit sporadisch, per toeval herontdekt werd. De grote media-aandacht voor de aidsepidemie, eind jaren 1980 en begin jaren 1990, nam hem enigszins mee in zijn maalstroom. Als kunstenaar sterven aan aids stond op een bepaald moment wel chic op je postume cv. Op de Documenta-tentoonstelling van Kassel in 1992 was Detrez' naam in een *Denkraum* gekerfd, een verzameling van beroemdheden die aan de ziekte bezweken waren. Hij stond daar zowaar in het gezelschap van wereldsterren als Freddie Mercury en Rock Hudson.⁵

Maar ook aids had een aandachtsboog die niet eeuwig gespannen bleef. Detrez verdween weer naar de zolderkamer van de geschiedenis, zijn naam alleen nog gebeiteld in het geheugen van een paar fanatieke quizzers of promotoren van letterkundige eindverhandelingen. 'We moeten de geniale mislukkingen van Detrez blijven lezen,' schreef een gegriefde bewonderaar vijftien jaar na zijn dood, 'of liever, we moeten zijn romans opnieuw lezen. Want Detrez bestaat niet meer, zijn boeken zijn vergeten en haast onvindbaar. Detrez is uitgekotst door een land dat hij zelf in het gezicht had gespuugd.'⁶

Na een geheimtip kon ik in mijn studententijd, aan het einde van de jaren 1990, de hand leggen op een tweedehandsexemplaar van *Dor gras*. Het sterk autobiografische boek bleek een subliem

coming-of-ageverhaal waarvan de eerste hoofdstukken verrassend herkenbaar leken: een jeugd in het mij vertrouwde Haspengouwse landschap en een verblijf aan de Leuvense universiteit waaraan ik toen zelf studeerde. Het tweede deel van de roman was veel exotischer en speelde zich af in het Brazilië van de jaren 1960. De naar Detrez gemodelleerde hoofdpersoon raakt er op drift, stort zich in erotische avonturen en omarmt de revolutie. Hij wordt opgepakt en gefolterd en trekt van Rio de Janeiro naar Parijs, dat aan de vooravond van mei 1968 staat. Na deze nieuwe desillusie keert hij terug naar zijn geboortedorp om de balans op te maken van zijn leven tot dusver. 'Nog een paar dagen en ik zou mijn achtentwintigste jaar ingaan. Mijn ziel telde er tienmaal zoveel. Ze had de motieven verloren die haar hadden doen leven, haar soms heel hoog en heel ver hadden gedragen; ze voelde zich afgeleefd. Mijn ziel had alles geleerd. Ze wist op haar beurt dat God dood is, dat de revolutie de mensen die haar voeren vermorselt, dat de liefde onmogelijk is.'⁷

Het boek dat Detrez in 1978 op basis van zijn leven schreef had zelfverheerlijkend kunnen zijn, een aangedikt relaas van zijn vermeende avonturen als handlanger van de guerrilla in Rio de Janeiro en São Paulo. De drie-eenheid marxisme, revolutie en Zuid-Amerika lag nog steeds goed in de jaren 1970, zeker in Frankrijk. Maar laat dat nu net zijn wat Detrez niet beoogde. De hoofdfiguur van zijn autobiografie is een antiheld die de lezer met zijn neus op de feiten drukt. Hoe nobel hun motieven ook waren, de revolutiemakers die Detrez beschrijft zijn sektarisch en wereldvreemd. De hele revolutie in Zuid-Amerika blijkt één grote mislukking op menselijk vlak te zijn geweest.

Hoe was het mogelijk dat dit bitterzoete, even zinnelijke als tragikomische meesterwerk twee decennia later van de aardbol verdwenen leek? Hoe kwam het dat ik van deze gelauwerde schrijver, op nauwelijks twintig kilometer van mijn eigen woonplaats geboren en getogen, nog nooit gehoord had? Waarom behoorde de 'Vlaming' Detrez niet tot onze literaire canon? En vooral, hoe groot was het contrast geworden met Modiano! Die hield op 7 december 2014 in Stockholm – achter een kathedraal en schijnbaar nog even onwennig als in 1978 – zijn plechtige Nobelprijssprek.

Deze biografie is voor een groot deel ingegeven door nieuwsgierigheid, een zoektocht naar antwoorden op een lawine aan vragen en raadsels. Bovenal is het ook een poging tot eerherstel. Zoals Modiano zijn mistige personages 'uit verre vergetelheid' terughaalt, zo moet ook Detrez een tweede leven krijgen.

Uitgegeven met steun van Literatuur Vlaanderen

© 2023 Uitgeverij TZARA / Standaard Uitgeverij nv
Franklin Rooseveltplaats 12, B-2060 Antwerpen
en Peter Daerden

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

Ontwerp omslag en binnenwerk: Herman Houbrechts
Opmaak binnenwerk: www.intertext.be

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 223 403 01
D/2023/0034/298
NUR 321